

ZAJEDNIČKA POLJOPRIVREDNA POLITIKA EVROPSKE UNIJE: REFORME I RAZVOJ

COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION: REFORMS AND DEVELOPMENT

Gordana Radović | Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Srbija | gordana.radovic09@gmail.com | ORCID 0000-0001-9770-6306
 Jonel Subić | Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Srbija | jonel_s@iep.bg.ac.rs | ORCID 0000-0003-1342-1325
 Predrag Vuković | Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Srbija | predrag_v@iep.bg.ac.rs | ORCID 0000-0002-4723-9815

JEL klasifikacija: Q18

DOI: 10.5937/trendpos2502147R

UDK: 338.43(4-6EU)

631.1.016(4-6EU)

COBISS.SR-ID 180672009

Sažetak

Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije je deo ekonomske politike ove zajednice država, a njenim merama se usmerava održivi razvoj poljoprivrede, kao i održivi ruralni razvoj u okviru Unije. Zajednička poljoprivredna politika je jedan od prvih definisanih strateških dokumenata Unije, koji je i danas na snazi. Cilj rada je analiza reformi Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije od njenog formiranja do danas, posmatrano sa aspekta izmene ciljeva i mera ove politike. Autori efekte reformi Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije analiziraju kroz promenu ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstava merene standardnim godišnjim prihodom izraženim u evrima, a na osnovu rezultata Popisa poljoprivrede u Evropskoj uniji u 2010. i 2020. godini. Autori zaključuju da je u Evropskoj uniji, u periodu 2010-2020. godine, povećan broj poljoprivrednih gazdinstava u svim kategorijama ekonomske veličine, odnosno godišnjeg prihoda od 4.000 evra, pa do preko 500.000 evra, što se može tumačiti i kao rezultat adekvatnih mera Zajedničke poljoprivredne politike.

Abstract

The common agricultural policy of the European Union is part of the economic policy of this community of states, and its measures direct the sustainable development of agriculture, as well as sustainable rural development within the Union. The common agricultural policy is one of the first defined strategic documents of the Union, which is still in force today. The aim of the paper is to analyze the reforms of the Common Agricultural Policy of the European Union from its formation until today, viewed from the aspect of changing the goals and measures of this policy. The authors analyze the effects of the reforms of the Common Agricultural Policy of the European Union through the change in the economic strength of agricultural farms measured by the standard annual income expressed in euros, based on the results of the Census of Agriculture in the European Union in 2010 and 2020. The authors conclude that in the European Union, in the period from 2010 to 2020, the number of agricultural farms increased in all categories of economic size, i.e. annual income increased from 8,000 euros to over 500,000 euros, which can be interpreted as a result of adequate measures of the Common Agricultural Policy.

Ključne reči: zajednička poljoprivredna politika, reforme, razvoj poljoprivrede, ruralni razvoj, Evropska unija

Key words: common agricultural policy, reforms, agricultural development, rural development, European Union

Uvod

Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije usvojena je 30. jula 1962. godine i jedan je od prvih definisanih strateških dokumenata Unije, koji je i danas na snazi. Osnivački cilj ovog dokumenta bio je koordinacija poljoprivredne proizvodnje u različitim evropskim državama, kako bi se obezbedila prehrambena sigurnost stanovništva ove zajednice država. Ciljevi, kao i mere, Zajedničke poljoprivredne politike značajno su se promenili od ustanovljavanja ove politike 1962. godine do danas, a ove izmene su definisane reformama Zajedničke poljoprivredne politike, na osnovu kojih se usmeravao i razvoj poljoprivrede u ovoj zajednici država.

Posmatrano hronološki, ideja o osnivanju zajedničke poljoprivredne politike pokrenuta je još 1950. godine u zemljama zapadne Evrope. Razlozi tome su bili brojni, a najznačajniji je bila potreba da se obezbedi prehrambena sigurnost stanovništva. Poznate su činjenice da su privrede evropskih država trpele posledice Drugog svetskog rata, poljoprivreda je bila gotovo uništena, a snabdevanje stanovništva poljoprivredno-prehrambenim proizvodima nije bilo redovno. Stoga je primarni cilj bio obezbeđenje prehrambene sigurnosti stanovništva. Rimskim ugovorom iz 1957. godine osnovana je Evropska zajednica (EZ) – današnja Evropska unija (EU). Pravni osnov za ustanovljavanje Zajedničke poljoprivredne politike bio je član 33. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice.

Principi Zajedničke poljoprivredne politike usvojeni su znatno pre definisanja ovog dokumenta. Preciznije, na sastanku u Stresi u Italiji sastali su se u julu 1958. godine ministri i predstavnici poljoprivrednog sektora iz svih šest, tadašnjih članica Evropske zajednice (Francuska, Italija, Zapadna Nemačka, Holandija, Belgija i Luksemburg). Na ovom sastanku su usvojena tri principa buduće Zajedničke poljoprivredne politike. To su: finansijska solidarnost, jedinstveno tržište i prioritet robe iz Zajednice država na zajedničkom tržištu.

Tabela 1. Države članice EZ/EU 1957-2025.

EZ/EU	Države članice	Datum pristupanja/ datum izlaska iz EU
EZ-6	Zapadna Nemačka, Francuska, Italija, Belgija, Holandija i Luksemburg	25. mart 1957.
EZ-9	Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska i Danska	1. januar 1973.
EZ-10	Grčka	1. januar 1981.
EZ-12	Španija i Portugalija	1. januar 1986.
EU-15	Švedska, Finska i Austrija	1. januar 1995.
EU-25	Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija, Kipar, Malta, Estonija, Letonija i Litvanija	1. maj 2004.
EU-27	Rumunija i Bugarska	1. januar 2007.
EU-28	Hrvatska	1. jul 2013.
EU-27	Velika Britanija	istupila iz EU 31. januar 2020.

Izvor: Istraživanje autora.

Evropska ekonomska zajednica preimenovana je 1990. godine u Evropsku uniju. Kao što se na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 1 može konstatovati, najveće proširenje Evropske unije bilo je 2004. godine, kada je Uniji pristupilo čak deset novih članica. Velika Britanija je istupila iz Unije 2020. godine, tako da u aktuelnom periodu Evropska unija ima ukupno 27 država članica.

Zajednička poljoprivredna politika ima jedno od najznačajnijih učešća u budžetu Evropske unije. Iako se ovo procentualno učešće vremenom smanjivalo, od 66% početkom 80-ih godina 20. veka do 23,28% u najnovijem programskom periodu (2023.-2027.), ono je i dalje veoma značajno. Cilj rada je analiza reformi Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije od njenog formiranja do danas, posmatrano sa aspekta izmene ciljeva i mera ove politike, kao i njihov uticaj na ekonomsku snagu poljoprivrednih gazdinstava. U radu se koristi istorijski, *desk research*, metode analize i sinteza, kao i deskriptivni metod istraživanja.

Pregled literature

Autori Giuliani i Baron (2025) podsećaju da su osnivački ciljevi Zajedničke poljoprivredne politike bili koordinacija poljoprivredne proizvodnje u različitim evropskim državama kako bi se obezbedila prehrambena sigurnost stanovnika Unije, ali i kako bi se uskladila produktivnost poljoprivredne proizvodnje i realizovani prihodi poljoprivrednih gazdinstava, kao i da je Zajednička poljoprivredna politika transformisana od izrazito protekcionističke u liberalnu, a sada se traga za adekvatnim modelom razvoja [12]. Beniulienė i Pupius (2024) ukazuju da efikasna implementacija mera Zajedničke poljoprivredne politike zavisi od pravilne analize, pripremljenosti i planiranja mera, kao i dobre vizije i predviđanja, s obzirom na to da se mere donose unapred za buduće programske periode [3].

Drăgoi (2022, p. 6) ukazuje da nova Zajednička poljoprivredna politika za programski period 2023-2027 predlaže niz razvojnih ciljeva koji omogućavaju državama članicama da osmisle svoje strateške planove Zajedničke poljoprivredne politike za realizaciju ciljeva – povećanje poljoprivredne proizvodnje i bezbednosti hrane, s' jedne strane, i prilagođavanje poljoprivredne proizvodnje klimatskim promenama i ekološkim ciljevima, s' druge strane [7]. Takođe, i mnogi drugi autori ukazuju na značaj ekoloških ciljeva za programski period 2023-2027. godine, definisanih najnovijom reformom Zajedničke poljoprivredne politike [18] [16] [15] [13] [2] [20].

Brojni autori ističu da postoji velika razlika u iznosima direktnih plaćanja koje dobijaju poljoprivredna gazdinstva u pojedinim državama članicama Evropske unije [6], kao i u efektima direktnih plaćanja, kao dominantne mere Zajedničke agrarne politike, na mala i velika poljoprivredna gazdinstva [12] [4] [19] [1]. Grupa autora, Espinosa et al. (2020) ističe da reforma Zajedničke poljoprivredne politike iz 2013. godine i dalje zadržava značajnu razliku u iznosima direktnih plaćanja među državama članicama Evropske unije, a raspon u direktnim plaćanjima se kreće od oko 137 evra/ha, koliko su navedene godine dobijala poljoprivredna gazdinstva u Estoniji, do 595 evra/ha, koliko su dobijala poljoprivredna gazdinstva u Grčkoj [10].

Hansen i Offermann (2016) ukazuju da se Reformom Zajedničke poljoprivredne politike iz 2013. godine u Nemačkoj smanjuju razlike u visini direktnih plaćanja između farmi, ali da su povećavane razlike u prihodima [14]. Do sličnih rezultata su došli i italijanski autori Ciliberti i Frascarelli (2018), kada su analizirali efekte ove reforme na italijansku poljoprivredu [5]. Međutim, i pored evidentnih disproporcija u visini direktnih plaćanja, sveukupno ona su dovela do rasta ekonomske veličine većine poljoprivrednih gazdinstava u Evropskoj uniji. Međutim, kako smatra grupa autora Pierangeli et al. (2025), cilj Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije u programskom periodu 2023-2027. trebalo bi da bude definisanje mera koji bi doprinele pružanju veće podrške malim poljoprivrednim gazdinstvima [17].

Reforme Zajedničke poljoprivredne politike u Evropskoj uniji

U prvim godinama postojanja Zajedničke poljoprivredne politike njen osnovni cilj je bio industrijalizacija poljoprivrede, odnosno povećanje produktivnosti proizvodnje putem aktivne primene poljoprivredne mehanizacije i drugih inputa. To je dovelo do povećanje obima proizvodnje s' obzirom na to da u prvim godinama postojanja Evropske zajednice, proizvodnja njenog poljoprivrednog sektora nije zadovoljavala prehrambene potrebe ove zajednice država. Stoga je akcenat bio na povećanju obima poljoprivredne proizvodnje. Zajednička poljoprivredna politika u ovom periodu imala je sve karakteristike protekcionističke agrarne politike. To su izrazita zaštita zajedničkog tržišta od uvoza iz država koje nisu bile članice Zajednice, izvozne subvencije, cene poljoprivrednih proizvoda su bile garantovane, tržišne intervencije su bile značajne, a subvencije su određivane u zavisnosti od obima poljoprivredne proizvodnje. Sve navedene mere Zajedničke poljoprivredne politike su omogućile realizaciju prvobitno definisanog cilja ove politike – povećanje obima poljoprivredne proizvodnje u okviru Evropske zajednice država.

Međutim, intenzivna poljoprivredna proizvodnja je imala negativne posledice na prirodne resurse. Cene poljoprivrednih proizvoda nisu bile zasnovane na konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje već na visokim subvencijama. Visoke izvozne subvencije su dovodile u neravnotežan položaj na međunarodnom tržištu države koje nisu bile članice Zajednice. Unutar Evropske zajednice oko 80% subvencija dobijali su veliki poljoprivredni proizvođači, a svega 20% proizvođači čiji je obim proizvodnje bio manji. To je dovelo do početka deagrarizacije privrednih sistema i zahtevalo je reformu Zajedničke poljoprivredne politike.

Prva reforma Zajedničke poljoprivredne politike započela je već krajem 60-ih godina 20. veka, a usvojena je 1980. godine. Reč je o Mansholtovom planu, čija suština je bila da se smanji predimenzionirani obim poljoprivredne proizvodnje. Mere agrarne politike su promenjene i umesto tržišno-cenovne podrške uvedene su strukturne mere. *Mac Sharryev-a* reforma realizovana je 1992. godine, a njen cilj je bio da se redefinišu direktna plaćanja, odnosno da se otkloni neravnoteža u njihovoj isplati, jer je do realizacije ove reforme 80% od ukupnog iznosa direktnih plaćanja bilo usmereno na samo 20% od ukupnog broja farmi u EU, i to pretežno velikih farmi. Ključni cilj ove reforme je bio da se pruži podrška malim i srednjim porodičnim farmama, koje su najzastupljenije u Evropskoj uniji. *Mac Sharryev-om* reformom su po prvi put inicirane mere agrarne politike usmerene na ruralni razvoj, a koje će biti detaljnije definisane u narednom reformskom dokumentu – AGENDA 2000.

AGENDA 2000 je reforma Zajedničke poljoprivredne politike koju je Evropska komisija usvojila na Berlinskom samitu 1999. godine. AGENDA 2000 je po prvi put u Zajedničku poljoprivrednu politiku uvela pojam – multifunkcionalnost poljoprivrede. Ovom reformom Zajedničke poljoprivredne politike ustanovljen je takozvani „drugi stub“ Zajedničke poljoprivredne politike, u okviru koga se nalaze mere usmerene na ruralni razvoj. Takođe, ovom reformom Zajedničke poljoprivredne politike uvedeno je poštovanje ekoloških principa kao kriterijuma za utvrđivanje nivoa subvencija.

Fišlerovom reformom Zajedničke poljoprivredne politike iz 2003. godine promenjen je mehanizam podrške proizvođačima, tako što je uvedena šema jedinstvenih plaćanja po farmi. Suština podrške koja je uvedena sa šemama jedinstvenih plaćanja je da iznosi subvencija više nisu bili zavisni od obima proizvodnje. Države članice Evropske unije dobile su pravo od 2008. godine da poljoprivredne proizvođače delimično subvencionišu i iz nacionalnih budžeta. I u okviru ove reforme Zajedničke poljoprivredne politike akcenat je stavljen na poštovanje ekoloških principa u poljoprivrednoj proizvodnji i poboljšanju programa podrške ruralnom razvoju. Suštinski, ovom reformom, Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije je transformisana u Zajedničku politiku održivog poljoprivrednog i ruralnog razvoja.

Reformom Zajedničke poljoprivredne politike u programskom periodu od 2014-2020. godine akcenat je stavljen na poboljšanje politike ruralnog razvoja, na transfer znanja i inovacija u poljoprivredi, očuvanje životne sredine i prirodnih resursa, unapređenje konkurentnosti poljoprivrednih gazdinstava, unapređenje aktivnosti u oblasti prerade i marketinga poljoprivrednih proizvoda. Ovom reformom Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije po prvi put su uvedena „zelena direktna plaćanja“.

Reformom Zajedničke poljoprivredne politike za programski period od 2021-2027. godine definisani su ciljevi Zajedničke poljoprivredne politike za ovaj programski period. To su: (1) obezbeđivanje veće tržišne orijentacije i rasta konkurentnosti poljoprivrednih gazdinstava zasnovane na primeni novih tehnologija i digitalizacije; (2) unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u prehrambenom lancu; (3) obezbeđivanje održivog dohotka poljoprivrednih gazdinstava i sigurnog snabdevanja hranom; (4) ostvarivanje doprinosa za prilagođavanje klimatskim promenama i ublažavanje njihovog uticaja na poljoprivrednu proizvodnju; (5) obezbeđivanje podsticaja održivom razvoju; (6) obezbeđivanje doprinosa za zaštitu biodiverziteta; (7) obezbeđivanje doprinosa za proizvodnju zdravstveno-bezbedne hrane i doprinosa za dobrobit domaćih životinja; (8) obezbeđivanje podsticaja za ostanak mladih poljoprivrednika u ruralnim područjima; (9) obezbeđivanje doprinosa za zapošljavanje, socijalnu inkluziju i lokalno-ekonomski razvoj ruralnih područja [9].

Na osnovu navedenog, jasno je da Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije poslednjih godina sve veću pažnju usmerava na održivi razvoj poljoprivrede, kao i održivi ruralni razvoj. U tom cilju usvojen je i Evropski zeleni plan (*The European Green Deal*), kao strategija za postizanje održivosti ekonomije Evropske unije. Osnovni cilj ovog dokumenta je da Evropska unija do 2050. godine bude klimatski neutralna, odnosno bez neto emisije gasova sa efektom staklene bašte i uz ekonomski rast, koji nije baziran na povećanoj upotrebi resursa.

Ekonomska snaga poljoprivrednih gazdinstava u Evropskoj uniji

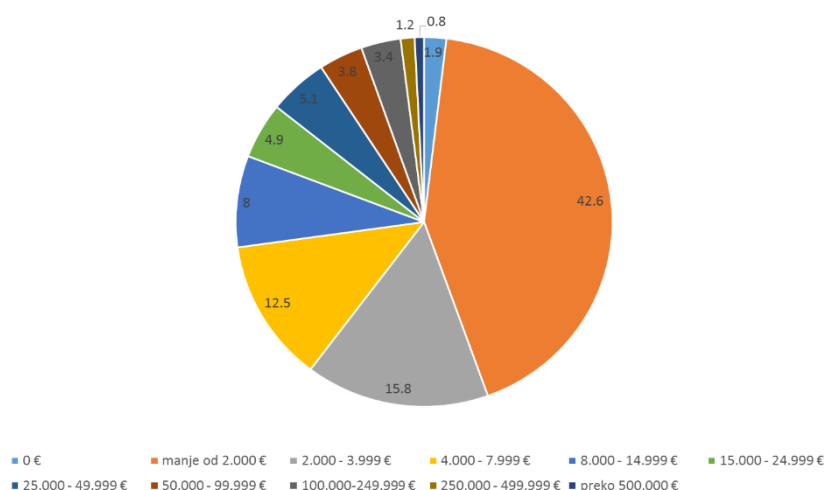
Prema Popisu poljoprivrede, koji je realizovao u 2020. godini, u Evropskoj uniji je bilo ukupno 9.070.970 poljoprivrednih gazdinstava (PG). U njihovoj strukturi najveće učešće (64%) su imala poljoprivredna gazdinstva koja obrađuju do 5 hektara. Učešće poljoprivrednih gazdinstava koja obrađuju od 5 hektara do 49,99 hektara bilo je 29%, a samo 7% je bilo učešće u ukupnoj strukturi, poljoprivrednih gazdinstava koja obrađuju više od 50 hektara [11]. Kada se analizira struktura ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava prema njihovoj zastupljenosti u državama članicama Evropske unije, može se konstatovati da je najveći broj poljoprivrednih gazdinstava u 2020. godini bio u Rumuniji (32%), Poljskoj (14%), Italiji (12%), Španiji (10%) i Grčkoj (6%) [11].

Efektivnost mera Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije može se analizirati i kroz promenu ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstava, izražene u standardnom godišnjem prihodu u evrima, u 2010. i 2020. godini.

Na osnovu uporedne analize podataka iz Popisa poljoprivrede u Evropskoj Uniji u 2010. i 2020. godini, predstavljenim na Slici 1 i Slici 2, može se zaključiti da je u 2020. u odnosu na 2010. godinu broj poljoprivrednih gazdinstava:

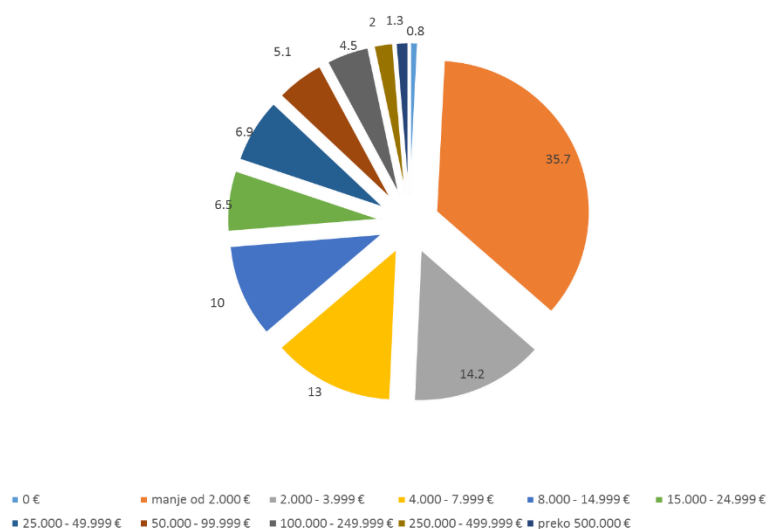
- (a) sa najmanjim godišnjim prihodom, do 2.000 evra, smanjen za 18%;
- (b) sa godišnjim prihodom od 2.000-3.999 evra smanjen za 10%;
- (c) sa godišnjim prihodom od 4.000-7.999 evra povećan za 4%;
- (d) sa godišnjim prihodom od 8.000-14.999 evra povećan za 25%;
- (e) sa godišnjim prihodom od 15.000-24.999 evra povećan za 33%;
- (f) sa godišnjim prihodom od 25.000-49.999 evra povećan za 35%;
- (g) sa godišnjim prihodom od 50.000-99.999 evra povećan za 34%;
- (h) sa godišnjim prihodom od 100.000-249.999 evra povećan za 32%;
- (i) sa godišnjim prihodom od 250.000-499.999 evra povećan za 67%;
- (j) sa godišnjim prihodom od preko 500.000 evra povećan za 63%.

Slika 1. Ekonomska veličina godišnjeg prihoda poljoprivrednih gazdinstava u evrima (€) u 2010. godini

Izvor: [8] Obrada autora.

Slika 2. Ekonomska veličina godišnjeg prihoda poljoprivrednih gazdinstava u evrima (€) u 2020. godini
 Izvor: [11] Obrada autora.

Objedinjeno, može da se zaključi da je u Evropskoj uniji, u periodu od 2010 do 2020. godine, povećan broj poljoprivrednih gazdinstava u svim kategorijama ekonomske veličine, odnosno godišnjeg prihoda od 4.000 evra, pa do preko 500.000 evra, što se može tumačiti i kao rezultat adekvatnih mera Zajedničke poljoprivredne politike. Smanjen je samo broj poljoprivrednih gazdinstava u kategoriji sa najmanjim godišnjim prihodom, do 4.000 evra. Broj ovih gazdinstava je smanjen za 18% u 2020. godini u odnosu na 2010. godinu. Navedeno smanjenje je posledica nekonkurentnosti malih poljoprivrednih gazdinstava na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Stoga su u okviru Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije još od 2000. godine bile predviđene mere za diverzifikaciju nepoljoprivrednih delatnosti u ruralnim područjima, koje bi mogle da koriste ova gazdinstva u cilju preorijentacije svoje delatnosti. Međutim, saglasni smo sa jednim od citiranih stavova iz literature (Pierangeli et. al., 2025) da su u narednom periodu potrebne adekvatne mere Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije u cilju pružanja podrške i malim poljoprivrednim gazdinstvima, a u svrhu njihovog nastavka bavljenja poljoprivrednom delatnošću na ekonomski održiv način.

Zaključak

Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije je prošla kroz nekoliko reformi, od svog osnivanja 1962. godine do danas. Kroz reforme su se menjali ciljevi podrške razvoju poljoprivrede, kao i mehanizmi (mere) za implementaciju ovih ciljeva. Prvobitni cilj Zajedničke poljoprivredne politike bio je podrška cenama poljoprivrednih proizvoda. Usledili su sledeći ciljevi: podrška proizvođačima putem direktnih plaćanja, podrška ruralnom razvoju i podrška za razvoj održive poljoprivrede i zaštitu životne sredine, koja je i danas aktuelna. Zajedničko za sve analizirane reforme je da su direktna plaćanja ostala dominantna mera Zajedničke poljoprivredne politike. Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije u aktuelnom periodu pruža podršku poljoprivrednicima u razvoju zelene i cirkularne ekonomije, kao i u savladavanju izazova koje donose klimatske promene, odnosno u ublažavanju njihovog negativnog uticaja na poljoprivrednu proizvodnju.

Kada se analiziraju efekti reformi Zajedničke poljoprivredne politike na ekonomsku snagu poljoprivrednih gazdinstava, merenu standardnim godišnjim prihodom izraženim u evrima, može da se zaključi da su realizovane reforme bile efektivne i efikasne. Konkretno, reforme su uticale na rast ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstava u kategoriji ekonomske veličine od 4.000 evra, pa naviše, ali i na pad broja poljoprivrednih gazdinstava sa najmanjom ekonomskom veličinom (godišnjim prihodom ispod 4.000 evra) s obzirom na to da ova

gazdinstva nisu mogla da obezbede konkurentnost na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Merama Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije u narednom periodu trebalo bi da se definiše i adekvatna podrška i za mala poljoprivredna gazdinstva. U skladu sa aktuelnim merama Zajedničke poljoprivredne politike mogući pravci njihovog razvoja su u diverzifikaciji delatnosti.

Zahvalnica

Rad je deo istraživanja finansiran sredstvima Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, verifikovan Ugovorom br. 451-03-136/2025-03/200009 od 04.02.2025. godine.

Bibliografija

- [1] Alessandrini M., Alblas E., Batten L., & Bothé S. (2024) Smallholder farms in the sustainable food transition: A critical examination of the new Common Agricultural Policy. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 33(1), pp. 124-135.
- [2] Barral S., Detang-Dessendre C. (2023) Reforming the common agricultural policy (2023–2027): Multidisciplinary views. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*, 104 (1), pp. 47-50.
- [3] Beniulienė G., Pupius J. (2024) Overview of the evolution of agricultural and rural policy in EU from 2004 to 2040
- [4] Ciliberti S., Severini S., Ranalli M. G., Biagini L., Frascarelli A. (2022) Do direct payments efficiently support incomes of small and large farms?. *European Review of Agricultural Economics*, 2022., 49 (4), pp. 796-831.
- [5] Ciliberti S., Frascarelli A. (2018) The CAP 2013 reform of direct payments: redistributive effects and impacts on farm income concentration in Italy. *Agricultural and Food Economics*, 6 (1), pp. 1-19.
- [6] Dinis I. (2024) Examining disparities in common agriculture policy direct payments among farming systems: evidence from Portugal. *Agricultural and Food Economics*, 12 (1), pp. 1-7.
- [7] Drăgoi A. E. (2022) The Role of Common Agricultural Policy for Enhancing the Resilience of Rural Areas under the Current Global Challenges. *Global Economic Observer*, 10(2).
- [8] European Commission, EC, (2013) Agriculture, forestry and fishery statistics, EUROSTAT, European Commission (EC), Brussels, Belgium. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agriculture,_forestry_and_fishery_statistics
- [9] European Commission, EC, (2018) Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council, European Commission (EC), Brussels, Belgium. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018PC0394>
- [10] Espinosa M., Louhichi K., Perni A., Ciaian P. (2020) EU-wide impacts of the 2013 cap direct payments reform: a farm-level analysis. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(4), pp. 695-715.
- [11] EUROSTAT (2025) A Look at European Farms Agricultural Census Results. EUROSTAT, Luxembourg. ISBN 978-92-68-23188-3. doi: 10.2785/9580806. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-catalogues/w/ks-01-24-024>
- [12] Giuliani A., Baron H. (2025) The CAP (common agricultural policy): a short history of crises and major transformations of European agriculture, Routledge. In: *Forum for Social Economics*, 54 (1), pp. 68-94.
- [13] Guyomard H., Détang-Dessendre C., Dupraz P., Delaby L., Huyghe C., Peyraud J. L., ... Sirami C. (2023) How the Green Architecture of the 2023–2027 Common Agricultural Policy could have been greener. *Ambio*, 52(8), pp. 1327-1338.
- [14] Hansen H. (2016) Offermann F., Direct Payments in Germany–Income and Distributional Effects of the 2013 CAP Reform. *German journal of agricultural economics*, 65(2), pp. 77-93.

-
- [15] Kułyk P., Sługocki, W. (2025) The Impact of the Common Agricultural Policy on Energy Efficiency in Agriculture: Between Farmer Support and Sustainable Development in the Visegrad Group. *Energies*, 18 (21), 5578, pp. 1-19.
- [16] Pawłowska A. (2025) Has the "green" transformation of the Common Agricultural Policy affected the environmental sustainability of farms?. *PLoS One*, 20(10), e0333703, pp. 1-18.
- [17] Pierangeli F., Biagini L., Pupo D'Andrea M. R., Severini S., Sorrentino A. (2025) The CAP direct payments reform 2023–2027 in Italy: A path to fairer redistribution?. *Agricultural and Food Economics*, 13(1), 39, pp. 1-24.
- [18] Röder N., Krämer C., Grajewski R., Lakner S., Matthews A. (2024) What is the environmental potential of the post-2022 common agricultural policy?. *Land Use Policy*, 144, 107219, pp. 1-12.
- [19] Volkov A., Balezentis T., Morkunas M., Streimikiene D. (2019) Who benefits from CAP? The way the direct payments system impacts socioeconomic sustainability of small farms. *Sustainability*, 11(7), 2112, pp. 1-17.
- [20] Zieliński M., Józwiak W., Żak A., Rokicki T. (2025) Development of Eco-Schemes as an Important Environmental Measure in Areas Facing Natural or Other Specific Constraints Under the Common Agriculture Policy 2023–2027: Evidence from Poland. *Sustainability*, 17(6), 2781, pp. 1-20.

Datum prijema rada: 01.10.2025.

Prva korekcija rada: 08.11.2025.